

ALMAN KAYNAKLARINA GÖRE OSMANLI NUSAYRİLERİ

Necmettin ALKAN¹

ÖZET

Makalede, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Nusayrîlerin Alman kaynaklarında nasıl tasvir edildikleri ele alınmaktadır. 1778-1872 arasında yayımlanan araştırma eseri, hatırat ve ansiklopedi maddelerinin Nusayrîler hakkında verdikleri bilgiler ve ilgili yorumlar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda; Nusayrîlerin tarihi ve dinî kökenlerinin nereye dayandığı, dinî inançlarının nasıl olduğu ve nasıl bir iktisadî-sosyal hayata sahip oldukları gibi üç önemli sorunun cevapları aranmaktadır.

Buna göre Osmanlı Nusayrîleri, etnik olarak Arap'tırlar. Dinî inancı olarak ise, İslâm mezheplerinden Şia'nın bir alt kolu olan Nusayrîliğe mensupturlar. Nusayrîlik, bugünkü Irak'ta Kûfe bölgesinde çıkmasına rağmen daha sonraki yüzyıllarda bugünkü Suriye ve Lübnan'ın dağlık bölgeleri ile Türkiye'nin Adana ve Antakya mıntıklarına kadar kaymıştır. Dinî inançlarının merkezinde Hz. Ali'nin öne çıkarılması ve onun ilahlaştırılması yer almaktadır. İnanç sistemlerinin oluşmasında, başta İslâm olmak üzere, Hristiyanlık, Yahudilik ve kadim Sabîilik gibi dinlerin etkileri olmuştur. Bunun yanı sıra, ruhların bir döngü içinde duruma göre insan, hayvan ve bitki şeklinde tekrar dünyaya döndüklerini, yani reenkarnasyonu kabul etmektedirler.

İktisadî olarak ise, buldukları bölgede başta ticaret olmak üzere, tütün ve ipek üretimiyile uğraşmaktadırlar. Komşuları Sünnî, İsmailî ve Dürzî mezheplerine mensup Müslümanlarla iç içe bir hayat sürmemektedirler. Bunlarla temasa geçtiklerinde ise dinî inançlarını saklamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Nusayrî, Nusayrîlik, Hz. Ali, Hz. Muhammed, İslâm, Sunnîlik, Hristiyanlık, Sabîilik, Reenkarnasyon, Kûfe, Suriye, Lübnan ve Lazkiye

THE OTOMAN ALEVI'S BASED ON GERMAN SOURCES

ABSTRACT

This article explains on how the Alawis who were under the authority of Otoman Empire are discussed in German sources. Information and interpretation about the Alawis is ascertained from encyclopedia, memoirs and research work that published approximately 100 years. . In this context three key questiones that are being answered. These are ; What are the

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/Trabzon.

origin of Alawi's religion and history? How is Alawi's religious belief and their economic and social power?

Accordingly Ottoman Alawis were Arap in origin. They describe themselves as a Nusayri under the sect of Shī'ah Islam. Even though Nusayri has been originated in Kufa (Iraq), it has been spread to mountainous part of Lebanon, Syria, Adana and Antakya in Turkey. They highlight Hz. Ali in their religious belief which is formed and influenced on the basis of İslam, Christianity and Mandeism. Besides they believe in reincarnation, Souls reincarnate either in the form of human, animal or plant. Alawis were involved in producing tobacco and silk. They did not mingle with Sunni Muslims and reveal their religious belief.

Keywords: Ottoman, The Alawis, Alawi, Hz Ali, Prophet Muhammad, İslam, Sunni İslam, Christianity, Mandeism, Reincarnation, Kufa, Syria, Lebanon, Latakia.

Giriş

Üç kıta üzerinde çok geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında çok farklı etnik ve dinî unsurlar bulunmaktaydı. Osmanlı etnik yapısındaki bu zenginlik bir tarafa, dinî aidiyete bakıldığında ise, bu farklılığın arttığı ve daha karmaşık bir yapı arz ettiği görülmektedir. Osmanlı sınırları dâhilinde hayat alanı bulan dinler, mezheplere; mezhepler ise kendi içinde daha küçük farklı alt kollara ayrılmaktaydı. Böylece Osmanlı inanç haritası, çok renkli, zengin ve bir o kadar da karmaşık bir görüntüye sahipti.

Osmanlı Devleti'nin temel unsurunu teşkil eden Müslümanlar da aynı şekilde oldukça farklı mezheplere ve alt gruplara ayrılmışlardı. Nasıl ki Sünnilik dört mezhepten oluşmakta ise İslâm'ın ikinci önemli ve büyük mezhebi olan Şii'lik de aynı şekilde pek çok farklı alt kollarından müteşekkildi. İnanç ve pratik bağlamında homojen bir yapıya sahip olmayan Şi'a'ya mensup çok sayıda mezhepten bir tanesi de Nusayrîlik idi.

Bu makale kapsamında muasır Alman kaynaklarının Osmanlı Nusayrîlerini nasıl tasvir ettikleri ele alınmaktadır. Makale genel olarak üç alt başlıktan oluşmaktadır: Öncelikle birinci bölümde Nusayrîlerin tarihine ve kim olduklarına temas edilmektedir. Ardından bunların inanç sistemlerinin ve ibadetlerinin nasıl olduğu betimlenmektedir. Son bölümde ise, Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin tasviri, sosyal ve iktisadî hayatları ile Osmanlı yönetimine karşı tutumlarına değinilmektedir.

Bu çalışmada müracaat edilen araştırma malzemeleri, muasır Alman ansiklopedilerinden, araştırma eserlerinden ve hatıralarından oluşmaktadır. Bunların müellifleri ise bilim adamı, din adamı, diplomat ve tercüman gibi farklı meslek gruplarına mensupturlar. Yazar bağlamındaki böylesine geniş bir yelpaze, Nusayrîler hakkında zengin bir bilgi ve yorum akışı anlamına gelmektedir.

Nusayrilerin Tarihi ve Dinî Kökenleri

Giriş olarak belirtmek gerekirse, ilgili kaynaklarda farklı bazı görüşlerin gündeme gelmesine rağmen Nusayriler, etnik anlamda Arap; dinî olarak ise, İslâm mezheplerinden Şia'nın alt kollarından biri olarak kabul edilmektedir. İlgili bilgiler ve değerlendirmeler şu şekildedir:

Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie, Nusayrî isminin menşeyinin, bu mezhebin kurucusunun doğum yeri olan Kûfe yakınlarındaki Nosraya'dan geldiğini ve 892 yılında kurulan Nusayriliğin esaslarının, 944 yılından idam edilen Şalmangani'den kaynaklandığını belirtmektedir (ADRE, 1830: 912). Handwörterbuch der christlichen Religions- und Kirchengeschichte, Nusayrileri “yarı Hristiyan” olarak adlandırmaktadır. Devamında ise, “aslında Hristiyan olmayan, fakat gerek öğreti ve gerekse gelenek olarak pek çok alan” Nursayrîlik'in İslâmî bir mezhep olabileceğini ifade etmekle birlikte, bu mezhebin nasıl ortaya çıktığının bilinmediğini de kaydetmektedir (HCRK, 1829: 200).

Nusayriler hakkında önemli bir makale kaleme alan Tychen göre, İslâmî bir mezhep olan Nusayriliğin kurucusu Nassairi, Kûfe yakınlarındaki Nassira ya da Nassairali olup, mezhebini kendisi Nassairi olarak adlandırmıştır. Fakat “Şia'nın düşmanı” olan Sünniler, Şia'ya yakın duran bu mezhebi kurucusunun “küçük ve itici” kişiliğinden dolayı buna lakap olarak verilen “Karmat”tan hareketle “Karmatiler” ismini vermişlerdir. Haçlılar ise bunları “Assasin (Haşhaşi)” olarak adlandırmışlardır. Tychen'nin bu grup hakkındaki görüşleri şu şekilde devam etmektedir:

Nassairi Şii idi ve halifeliliğin Hz. Ali ile onun torunlarının hakkı olduğuna inanmaktaydı. Aşırı bir hayat sürmesi ve büyük bir taraftar toplamasından dolayı 891 yılında hapse atılmıştır. Fakat idamından bir gün önce gardiyan buna acıyarak gizlice kaçmasını sağlamıştır. Başka bir rivayete göre ise, kapalı kapılardan kimseye görünmeden kaçmıştır. Suriye'ye kaçarken yolda 12 arkadaşından ikisiyle karşılaşmış ve onlara, kendisini bir meleğin kurtardığını ve çöle getirdiğini söylemiştir. Suriye'de kaldığı süre zarfında görüşlerini ihtiva eden yazılı metinleri oluşturmuş; pek çok kişiyi kendisine inandırmış ve en sonunda gaybubete karışmıştır (Tychen, 1784: 419-420). Yazar ayrıca, Nusayriler ile Karmatilerin aynı mezhebe sahip olduklarını iddia ederken bunların, Dürziler ile Sâbiilerden farklı olduklarını delilleriyle ortaya koyduğunu söylemektedir. (Tychen, 1784: 423-430).

Fransa'nın Halep Konsolosu Rousseau, Nusayrilerin muhtemelen Hicaz bölgesinde ortaya çıktığını ve zamanla Suriye'ye yayılmış olabileceğini düşünmektedir. Yine buna göre, kelime “savunan ve destekleyen” anlamlarına gelen “Nusair”den türetilmiştir (Rousseau, 1812: 131).² Bu konuda makale sahibi olan Bruns'un iddiası ise çok daha farklıdır. Bruns, Kûfe bölgesinde başlayan Nusayrî mezhebinin isminin, İsmaililerin meşhur komutanlarından

2 Bu makalenin tam metni Almancaya tercümesi ve notlandırılması başka bir dergide yayımlanmıştır. Bkz.: “Abhandlung über die Ismaeliten und Nassairier in Syrien”, *Archiv für alte und neue Kirchengeschichte*, (1815), cilt 2, sayı 10, s. 249-306, Leipzig. Yine makalenin özeti başka bir dergide yayımlanmıştır. Bkz.: “Abhandlung über die Ismaeliten und Nassairier in Syrien”, *Göttingische gelehrte Anzeigen*, (1815), sayı 162, s. 1602-1605, Leipzig.

Sinan'ın (öl. 1193) halefi olan İranlı "Nassar"ın adından türetilmiş olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Nusayrilerin en eski isminin "Karmatî" olduğunu da eklemektedir (Bruns, 1785: 32-33).

Bölgeye seyahat eden Paulus da Nusayrilerin menşei konusunda bilgiler vermektedir. Buna göre, Nusayrîlik aslında "Karmatîlik"e dayanmaktadır. Karmatîlik, 891 yılında Kûfe ve Basra arasında "Nasrier" tarafından kurulmuştur. Bu bölge, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Sâbiilerin birlikte yaşadıkları bir yerdi. Böylece Nasrier, başlangıçta Karmatîlik sonraları ise Nusayrîlik olarak adlandırılan mezhebini "Hristiyanlık, İslâm ve Sâbilik'i karıştırmak" suretiyle kurmuş ve üç dinden inanç sahiplerini kendisine çekmiştir (Paulus, 1792: 298-300).

Bu konuda çok önemli bir makalenin müellifi olan Kremer, Nusayrîliğin kuruluşu hakkında yukarıdakilerden çok farklı şu iddiayı gündeme getirmektedir: Bu mezhebin bânisi, Alevi İmam Hasan Askerî'nin (847-873) siyasî ve dinî ajanı Şeyh Hasibi (Chasyby)'dir (Kremer, 1872: 554).

Nusayrilerin İnançları ve İbadetleri

Nusayrî Mezhebi'nin kaynakları hakkında olduğu gibi, bunun dinî inançları konusundaki görüşler de aynı şekilde oldukça farklılık arz etmektedir. Bunlardan ilkinde göre, Nusayrîlik Hristiyanî bazı inançların İslâm ile karışmasıyla oluşmuştur. Dinî öğretilerinde Putperestlik'in izlerini de taşımaktadır. Temel inançları ise, Tanrı'nın "peygamberleri" Hz. Ali'nin ve Muhammed bin Hanefi ile birleştiği şeklindedir. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'den büyük olduğuna ve Tanrı'nın Hz. Ali'nin vücudunda tezâhür ettiğine de inanmaktadırlar (ALRCKC, 1835: 502). Başka bir görüşe göre ise, Nusayrîlik; Musevîlik, İslâm, Hristiyanlık ve Putperestlik öğretilerinin karışmasından oluşmuştur (NECLGS, 1836:329). İbadetlerinde ise, kadim Önyasya'nın tabiata tapınma izleri görülmektedir (ADRES, 1830: 936).

En önemli iman esasları arasında Tanrı'nın yeryüzündeki bazı insanların vücudunda kendini göstermesi de yer almaktadır. Buna göre, Tanrı insanlar arasında Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi önemli 12 kişinin vücudunda cisimleşmiştir. Fakat Tanrı, her defasında bunlar tarafından reddedildiği için gökyüzüne geri dönmüş ve en sonunda kendisi için güneşi sonsuz ikametgâh olarak seçmiştir. Bundan dolayı güneşi de kutsamaktadırlar. Ölümünden sonra ruhun başka insanların vücudunda tekrar dünyaya döndüğüne inanmaktadırlar. Vücuttan ayrılan ruhun belli bir süre temizlendiğini ve kutsallaştığını kabul etmektedirler. Ardından gökyüzüne daha layık olabilmek için, yeni bir insan vücuduna sahip olmaktadır. Bu insan vücudunu, yeniden tamamlanan hayatın ardından bir yıldız üzerinde sonsuz bir hayatla değiştirmektedirler. Fakat sadece iyi inanca sahip olan dindaşlarının, böyle bir ilahî saadete erişebileceğini kabul etmektedirler. Bunlara göre kötü ruhlar, öldükten sonra bir Hristiyan ya da Yahudi'nin vücuduna girmektedir. Ceza olarak tıpkı diğer inanç sahiplerinde olduğu gibi, bunların ruhlarının da katır, eşek, deve ve koyunun vücuduna girdiklerini düşünmektedirler (NECLGS, 1836: 329).

Niebuhr'un hatıratında geçen ifadelerle göre ise, Hz. Ali'nin emirlerine uymayan âsi Nusayrîler'in ruhlarının; bir Yahudi, bir Sunnî veya bir Hristiyanın vücudunda tekrar dünyaya geldiklerini; ruhların temizlenene ve en sonunda bir yıldızla yükselene kadar bu şekilde dolaştığına inanmaktadırlar. Ali bin Ebu Talib'e ibadet etmeyen kâfirlerin ruhları ise deve, katır, eşek, köpek, koyun ve diğer hayvanların vücudunda dolaşmaktadır (Niebuhr, 1778: 440). Ruhların hayvan vücuduna girmesiyle alakalı olarak Kremer de, şunları dile getirmektedir: Nusayrîler, Kur'an-ı Kerim'de geçen Ashab-ı Kehf'in köpeğinin ve Hz. Salih'in kavmi tarafından katledilen devenin vücudunda Tanrı'nın, yani Hz. Ali'nin cisimleştiğine inanmaktadırlar (Kremer, 1872: 554).

Rousseau'ya göre Nusayrîler, dinî görüşleri bakımından Sünnî Müslümanlardan tamamen ayrılmaktalar ve daha ziyâde İsmailîlere yakın durmaktadırlar. İsmailîler gibi, Hz. Ali'nin ilahî tabiatına ve ruhların başka bedenlere geçtiğine inanmaktalar; Hz. Ali'yi gökteki Tanrı olarak kabul ve ona ibadet etmektedirler. Onun, yani Hz. Ali'nin, mutlak kudreti varlığında kendini göstermektedir. Yine bunların inancına göre, "Hz. Muhammed onun şöhretinin ışığını azaltan bir örtüdür". Ruh, kendisi için emredilen vücutta belli bir süre kaldıktan sonra herhangi bir hayvan, bitki ya da bir minerale veya bir yıldız ya da havaya geçmektedir. Bu şekilde dolaşmanın ardından yeni bir insan şeklinde görünmektedir. Böylece cereyan eden döngü, sonsuza kadar sürmektedir. Yine buna göre, ahiretin "sevinç" ve "acı" bir hayal ürünüdür. Sadece maddî ve görünen dünyayı kabul etmektedirler (Rousseau, 1812: 131-132).

Kremer makalesinde, Antakya'nın Dersuniye (Dersunijeh) köyünden bir Nusayrî şeyhi ile yapmış olduğu görüşmede bunların iman esaslarını öğrendiği belirterek, bu şeyhin ağzından şunları aktarmaktadır:

"Gökyüzü bizim Tanrımız Hz. Ali'nin vücududur. Bizler bu dünyevî vücudumuzdan kurtulduğumuzda, ruhumuz Samanyolu'nda yıldızlara yükselir ve ışık şeklini alır. Kim bundan şüphe ederse, ruhu dünyada bir hayvan vücudunda geri döner. Farklı inanç sahipleri ve yabancılar da hayvan vücuduna girerler ve sonsuza kadar lanetli kalırlar. Güneş Hz. Muhammed'dir. Ay ise Selman'dır. Dünya yaratıldığından beri var olan gökyüzündeki bütün yıldızlar ise, melektedir" (Kremer, 1872: 553).

Kremer devamında Nusayrî inancını teferruatlı bir şekilde izah etmektedir. Buna göre, Tanrı aynı anda üç insanın vücudunda cisimleşmiştir. "Hz. Ali eşittir Tanrı'dır (gökyüzü); gökyüzü "Manâ"dır. Hz. Muhammed eşittir güneştir; güneş "Bâb"dır. Selman eşittir aydır; ay "Hicâb"dır. Bu üçlemede Selman (ay), üçlünün en alt üyesidir ve beş "babasız (Aitâm)" yaratmıştır. Dünyanın ve gökyüzünün yönetimi bu beş babasızın elindedir. İsimleri ve görevleri şu şekildedir: Mikdâd, şimşek ve depremlere emreder. Abu Darr, yıldızların döndürülmesini düzenler. Abdullah bin Ravâha, rüzgâra hükmeder ve insanların ruhunu alır. Osman bin Maz'un, vücut organlarına ve hastalıklara hükmeder. Kanber bin Râdân, bedenlere ruh verir." Bu bilgilerin ardından Kremer, beş babasızın İslâm'ın ilk dönemlerinden alınmış şahsiyetler olduklarını ve bunların Selman gibi "Arap Peygamberi"nin arkadaşı olduklarını iddia etmektedir. Bu isimlere atfedilen görevlerin ise, aslında "eski büyük tabii Tanrılar'a ait putperest fi-

kirler” olduğunu da eklemeyi ihmal etmektedir (Kremer, 1872: 554-555). Niebuhr da hatıratında benzer bilgileri teferruatlı bir şekilde birçok isimle birlikte zikretmektedir (Niebuhr, 1778: 441-443).

Kremer’in Nusayrilerin inançları hakkında yazdıkları şu şekilde devam etmektedir: Bunların inançlarında, güneşin doğuşu sırasında ortaya çıkan ve “kıızıl ışık” olarak adlandırdıkları “sabahın temelleri” özel bir yere sahiptir. Aşırı saygı gösterdikleri “Machusy” adlı şeyhlerden kalan yazılı dini bir vasiyet metninde, “sabahın temelleri” geçmektedir. Buna göre; “Ay, ışığını güneşten almaktadır. Güneş ise, bunların yaratıcısı sabahın temellerinden almaktadır.”

Nusayriler, kendilerinin dünya yaratılmadan önce gökyüzündeki yıldızlar ve ateş saçan gök cisimleri olduklarına ve bu hâlde “Hz. Ali’nin (Tanrı) güzel görünüşünü” izleme zevkini tattıklarına inanıyorlar. Bu hâlde 7077 yıl ve 7 saat beklemişler. Burada kendileri, asil yaratık olmadıklarını düşündükleri için, “ilk günahı” bu şekilde işlemişler. Bunun üzerine gözlerine hemen bir perde düşmüş ve Hz. Ali bunlara görünerek şöyle demiş: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Cevap vermişler: “Evet, sen Rabbimizsin!” Bu arada Hz. Ali’nin kendilerine benzediğini düşündükleri için ikinci günahı da işlemişler ve bunun üzerine ikinci bir perde gözlerine düşmüş. Aradan tekrar 7077 yıl 7 saat geçtikten sonra bu kez Hz. Ali ak sakallı bir ihtiyar olarak bunlara görünerek sormuş: “Beni tanıdınız mı?” Fakat bu kez onu tanımamışlar. Sonra dalgalı saçlarıyla genç bir delikanlı ve son olarak da bir çocuk olarak görünmüş. Ama onu yine tanımamışlar. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle demiş: “Sizin yaşamanız için dünyayı yarattım. Sizleri oraya göndermek istiyorum. Dünya hayatında zaman zaman insan suretinde aranızda görüneceğim. Kim benim Bâb’mı ve Hicâb’ımı tanırsa, onu buraya geri alacağım. Fakat kim bana karşı âsi olursa, ona kendi isyanından bir karşıt yapacağım ve kendisine isyan edecek. Kim beni inkâr ederse, onu sürekli olarak değişen vücudun içine kapatacağım.” Hz. Ali, ardından bunların günahlarından “şeytanı”; şeytanın günahından ise “kadın”ı yaratmış. Bundan dolayı Nusayriler, kadınlarına ibadet yaptırmıyorlar (Kremer, 1872: 554-555).

Aynı zamanda bir papaz olan ve bölgeyi ziyaret ederek hatırasını kaleme alan Wolff, Nusayrilerin iman esasları hakkındaki Arapça bir Nusayrî metnin tercümesinde bu konu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kurgu olarak karşılıklı soru-cevap şeklinde dile getirilen bu inanç esasları 100 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

“Birinci soru; bizi kim yarattı? Cevap: Ali bin Ebu Talib, iman sahiplerinin hükümdarı. İkinci soru; Hz. Ali’nin Tanrı olduğunu nereden biliyoruz? Cevap: Resmi bir konuşması sırasında kullandığı kendi ifadesinden anlıyoruz. Bu konuşmasında şunları demişti: “Ben, hayata ve ölüme hükmeden, annesi Hz. Meryem’in kucığında Hz. İsa’yı yaratan ve havarileri gönderen rablerin rabbiyim.” Üçüncü soru: Efendimiz hakkındaki bilgiye bizi kim çağırdı? Cevap: Hz. Muhammed çağırdı. Bir konuşmasında belirttiği gibi, “Hz. Ali benim ve sizin rabbinizdir.” Soru dördü: Eğer Hz. Ali Tanrı ise, insan şeklini nasıl aldı? Cevap: Hz. Ali insan vücudu şeklini almadı, aksine şeklini değiştirmesi döneminde Hz. Muhammed’in vücudunda gizlendi ve Hz. Ali ismini aldı. Soru beş: Rabbimiz, kendini bir insan şeklinde vahyetmek için kaç kez değişti. Cevap: Yedi defa. Kendini şu insanların şeklinde gizledi: Hz. Âdem’in şahsın-

da Abel adında, Hz. Nuh'un şahsında Seth adında, Hz. Yakub'un şahsında Hz. Yusuf'un adında, Hz. Musa'nın şahsında Josua'nın adında, Hz. Süleyman'ın şahsında Asaf'ın adında, Hz. İsa'nın şahsında Petrus'un adında, Hz. Muhammed'in şahsında Hz. Ali isminde.[...] Soru sekiz: İlahî vahiy nedir? Cevap: Tanrı'nın vahyinin insan şekli vasıtasıyla gizlenmesidir. Soru dokuz: Daha açık bir şekilde izah et: Cevap: Câfer-i Sadık'ın dediği gibi, Mânâ'nın Bâb'a girdiği sırada, Tanrı İsim'le gizlenir. Onu kendine alır. Soru on: Manâ, Bâb ve İsim nedir? Cevap: Söylendiği gibi, bu ayrılmaz bir üçlüdür: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Manâ, Rahman İsim ve Rahim Bâb anlamındadır. [...] Soru yüz: Farz olan ve nafile ibadet vakitlerini söyle: Cevap: İlk farz olan ibadet vakti öğlendir ve 8 secde yapılır. İkincisi öğlenden sonra saat beştedir ve 4 secde yapılır, üçüncüsü güneş batarken 5 secde yapılır. Dördüncüsü öğlenden sonra saat 6'da 4 secde ve beşincisi ise sabah güneş doğarken iki secde ile yapılır. İki farz vakit arasında nafile ibadet yapılır" (Wolf, 1849:301-309).

Prusya'nın Beyrut Konsolosluğu'nda birinci tercüman Joseph Catafago ise farklı bir şey yapmış ve Nusayrilerin ibadet esnasında yaptıkları dualarından oluşan Arapça bir metni Almanca'ya tercüme ederek yayımlamıştır. Bu metinde Nusayrilerin ibadetlerinde yaptıkları üç dua yer almaktadır. Birinci duadan kısa bir bölüm şu şekildedir: "Kin, kıskançlık ve nefreti kalbinden çıkar. İşte o zaman dininiz mükemmel olacak ve Allah dualarınıza icabet edecektir. Bilin ki Allah hâl-i hazırda, aranızda bulunuyor, duyuyor ve görüyor. Evet, kalbinizde ne sakladığınızı da biliyor [...]" (Catafago, 1848:388-394).

Başka bir bilgiye göre ise, Nusayrîlik İslâmî bir mezhep olmasına rağmen Hz. Ali'yi ilahlaştırırken tam tersine Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı kötülemektedirler. Hz. Ali'nin ulûhiyetinin güneş ve ayda nur şeklinde tecelli ettiğini inanarak bunların doğuş ve batışlarını tazim etmektedirler (Hartmann, 1818: 440). Kur'an-ı Kerim'in bazı emirlerini farklı yorumlayarak veya değiştirerek bunları yerine getirmektedirler. Fakat İslâm'ın temel kurallarından oruç tutmak, yıkanmak ve hacca gitmek ibadetleri önemsemektedirler (Hartmann, 1818: 440; Rousseau, 1812: 133; DRCSE, 1825: 9). Hatta İslâmın yasakladığı her şeyi yiyip içmekte ve özellikle de şarabı çok sevmektedirler (Rousseau, 1812: 133; DRCSE, 1825: 9). İnanç noktasındaki farklılıklarına rağmen Müslümanlarla ortak ibadethanelere sahiptirler (ADRES, 1830: Diğer dinlerin aksine "cennete ve cehenneme" inanmamaktadırlar. Gelecek dünyadaki ceza ve mükâfatı gülünç bulmalarından dolayı, bu dünya hayatındaki "her türlü eğlenceyi" yaşamaktadırlar (ALRCKC, 1835: 502; NECLGS, 1836: 329). Üremenin bir sembolü olarak kadının cinsel organını, bazı hayvanları ve bitkileri de kutsal kabul etmektedirler (Rousseau, 1812: 131-134; ALRCKC; 1835: 503; NECLGS, 1836: 329). Hz. İsa'yı tanımalarına rağmen, onun çarımıha gerildiğine inanmamaktadırlar. Bunlara göre, Hz. İsa'nın yerine başka bir insan çarımıha gerilmiştir. Hz. İsa'nın doğum gününü, sünnet edilmesini, üç kutsal bayramını ve paskalyayı da kutlamaktadırlar (ALRCKC; 1835: 503; Hartmann, 1818: 440; HCRK, 1829: 301). Ayrıca ekmek ve şarapla komünyon ayinini de yapmaktadırlar (NECLGS, 1836: 329). Başka bir ansiklopedi maddesine göre ise Nusayriler, Hristiyanları sevmekte ve anlamını bilmedikleri hâlde Hristiyanî dinî bayramlar ile gelenekleri önemsemektedirler (ADRES, 1830: 936).

Nusayrilerin ibadet şekilleri ve zamanı konusunda Kremer şunları yazmaktadır: Nusayriler güneşin doğuşu ve batışı sırasında güneşe dönerek belli sayıda secde yapmaktadırlar. Ayrıca ibadetlerinde bir çanak şarabın da önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgilerin ardından 18 yaşına gelmiş olan bir delikanlının Nusayri cemaatine giriş merasimini teferruatlı bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

Nusayri din adamı, “imam”, delikanlıya cemaatin karşısında bir çanak şarap ikram etmektedir. Delikanlı bu şarabı içip bitirdikten sonra, din adamının ayakkabısı başına konulmaktadır. Bu sırada din adamı delikanlı için dua etmektedir. 40 gün sonra delikanlı tekrar cemaatin huzuruna çağırılmaktadır. Din adamı bir kez daha kendisine bir çanak şarap vermekte ve bunu şu sözler eşliğinde bitirmesini istemektedir: “Ams’ın sırrına içiyorum.” Buradaki “A” Hz. Ali, Manâ’yı; “M” Hz. Muhammed, Bâb’ı ve “S” Selman, Hicâb’ı temsil etmektedir. Din adamı, delikanlıdan bu kutsal kelimeleri günde 500 defa tekrarlamasını istemektedir. 7 ay sonra bu merasim tamamlanmaktadır. Bu merasimin son kısmında ise “Vekil” denen manevî babası, hemen sağ önünde bir “Nakib” ve sol önünde “Necib” denen din adamı ellerinde birer çanak şarap, delikanlıyı ilahiler eşliğinde imamın karşısına getirmektedirler. Sonra “Mürşid”e dönerek ellerini ona uzatmaktadırlar. Mürşid ayağa kalkarak manevî babanın elindeki şarap dolu çanağı aldıktan, secde yapıp dua ettikten sonra bazı duaları yaparak şarabı içmektedir.

Delikanlı sonra imama getirilmektedir. İmam delikanlıya, dinin sırlarını muhafaza etme cesaretine ve gücüne sahip olup olmadığını sormaktadır. “Dinin sırlarına ihanet etmemek için, ellerin ve ayaklarının kesilmesine hazır mısınız?” Sonra imam, bu konuda delikanlıdan kefillerini takdim etmesini istemektedir. Bunun üzerine bunlar öne çıkmaktadırlar. İmam bunlara hitaben şöyle demektedir: “Bu sırda ihanet ederse, bunu bana getirin ki vücudunu parçalara ayırayım ve kanını içeyim.” İmam, merasimin sonunda delikanlıyı sırlarını koruyacağına dair bu kez de kutsal kitapları üzerine yemin ettirmekte ve şunları eklemektedir: “Ey delikanlı, dünya senin vücuduna tükürecek ve asla tekrar insan vücuduna geri dönmeyeceksin. Eğer bu sırda ihanet edersen, hayvan vücuduna döneceksin ve sonsuza kadar bir kurtuluş bulamayacaksın”. Bunların ardından delikanlı oturtulmakta, başı açılarak üzerine bir kumaş örtülmektedir. Kefilleri bunun üzerine ellerini koyarak dua etmekte ve çanaktaki şarabı bitirmektedirler. Delikanlı da şu dua eşliğinde şarabını içmektedir: “Allah’ın adıyla. Allah ve Allah’ın ve Efendimiz Ebu Abdullah’ın sırrıyla.”

Bundan sonra asıl din dersleri başlamaktadır. Öğrendiği ilk ibadet, “lânet” etmedir. Dört halifenin ilk üçü, pek çok sahabe, ilk Emevi halifesi Muaviye, oğlu Yezid, Irak’ın Valisi Haccac, Abdülmelik ve Harun Reşid gibi tarihi şahsiyetlerle birlikte Şeyh Ahmed Bedevi, Ahmed Rifai ve İbrahim Davuti; en sonunda ise Marunilerin koruyucusu Johannes Maro gibi şahsiyetlere lanet etmektedirler (Kremer, 1872: 555-556).

Kremer’in zikretmesine göre, bu şekilde tasvir edilen merasim aslında asil ailelerin erkek evlatları için yapılmaktadır. Normal ailelerin merasimleri daha karışık ve uzun sürmektedir. Kadınlar din derslerinden tamamen mahrum bırakılmaktadır. Bu merasim dışında “Koddâs”

denen başka dinî bayramları da bulunmaktadır. Nakib elindeki şarap kupasıyla bu bayramda önemli bir rol oynamaktadır. Dinî karakter taşıyan bayramları çok fazladır. Özellikle de şehirlerde Müslümanlar ve Hristiyanlar ile karışmaları bu zenginliğin nedenidir. Yabancılarla karışık olmadıkları köylerde Ramazan Bayramı'nı Müslümanlar gibi kutlamaktadırlar. Kurban Bayramı'nı 10 Zilhicce'de ve yeni yılı 1 Şubat'ta karşılamaktadırlar. Yeni yıl kutlamalarını Müslümanlar ve Hristiyanlara göre daha fazla önemsemektedirler. Nusayrîlerin Şimâli Tarikati'nden asil sınıfa mensup olanlar sakalını tıraş etmemektedirler. Kabak çekirdeği, bamya ve İspanya karabiberi yemekte, tütün içmektedirler. Genel olarak ise, dişi hayvanların etinin yenmesi de yasaktır. (Kremer, 1872: 556).

Ayrıca dağlarda ve tepelerde taşları sıraya dizdikleri, kurban kestikleri, tütsü yaptıkları ve dualar yaptıkları kutsal yerlere sahiptirler. Yıldız kaymalarını, mübarek insanların mezarlarını ziyaret eden melek veya bunların ruhunu zannetmektedirler (Kremer, 1872: 556).

Rousseau, çok farklı bir Nusayrî ibadetinden de bahsetmektedir. Buna göre, bir bayramı kutlamak için toplandıklarında bir hasır üzerinde sallanan keçinin tüylerini yolmaktadırlar. Bu şekilde keçinin tüylerini yolmakla, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı lanetlediklerini düşünmektedirler (Rousseau, 1812: 135).

Nusayrîler, Müslümanlar ve diğer bütün kâfirlerin, tıpkı kendi dinlerinden olan kötüler gibi, ölümden sonra hayvanların vücudunda yaşamaya devam ettiklerine inanmaktadırlar. Yabancı bir kişi inançlarına geçerse, bunun ilk varoluşta Nusayrî olduğuna fakat yarım günahından dolayı başka bir din mensubu olarak dünyaya geldiğini kabul etmektedirler (Kremer, 1872: 556).

Nusayrîlerin genel karakterleri ve özellikleri konusunda ise şunlar denmektedir: Ahlakî kuralları inanç öğretilerinden yüksektir. İnsanlar karşısındaki merhameti, katı dürüstlüğü, hırsızlıktan nefret etmeyi, yalan yere yemin etmemeyi, fakirlik ve başka kötü şeyler karşısında sabrı, kadına saygıyı, iyilik ve arkadaşlığı tavsiye etmektedirler (NECLGS, 1836: 329). Rousseau'ya göre ise Nusayrîler aceleci, gayretli ve çalışmayı seven bir halktır. Yabancılarla karşı şüphelidirler. El zanaatı yapmalarına rağmen, "cahilliğin ve putperestliğin karanlığında" bulunmaktadırlar. Müslümanlardan nefret etmekte, İsmailîleri kâfir olarak görmektedir; bu iki kesime karşı Hristiyanları tercih etmektedirler (NECLGS, 1836: 329).

Nusayrîlerin Yaşadıkları Bölge, Sosyal ve İktisadi Hayatları

Bu çalışma kapsamında müracaat edilen eserlerin önemli bir kısmında, Nusayrî mezhebinin Kûfe'de başlamasına rağmen, daha sonraları özellikle de Haçlı Seferleri sırasında nüfuzlarının bütün Suriye'ye yayılmış olduğu, genel olarak ifade edilmektedir.

Bunun dışında daha özel olarak ise, Lübnan ve Anadolu arasındaki dağlık bölgede 10-20 arasında farklı kabileler hâlinde yaşadıkları; 1830'lu yıllardaki nüfuslarının 69 000 olduğu da geçmektedir (NECLGS, 1836: 329). Nüfusları konusundaki başka bilgiye göre, bu sayı 80

000'e çıkmaktadır (DRCSE, 1825: 9). En önemli Nusayrî kabileleri Reslan, Melih ve Şemsin olarak belirtilmektedir. Bunların hepsinin kan ve din yoluyla birbirlerine sıkıca bağlı oldukları ve tek bir şeyh ya da birleşik kabilelerin başkanının otoritesi altında yaşadıkları belirtilmektedir (Rousseau, 1812: 136).

1872 tarihli bir yayına göre ise, "gizemli" bir halk olan Nusayrîler, Suriye'nin kuzeyinden başlayarak Adana ve Tarsus'a kadar uzanan bölgenin iç kesimlerinde yaşamaktadırlar. Lazkiye ve Antakya'da da yoğun olarak bulunmaktadırlar. Nüfuslarının ise, Adana ve çevresinde 5000, Suriye'de ise 120 000-180 000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Kremer, 1872: 553). Niebuhr'a göre yabancılardan inançlarını "saklayan" Nusayrîler'in en önemli yerleşim yerleri Lübnan ve Antakya arasındaki dağlardır (Niebuhr, 1778: 439).

Nusayrîlerin yaşadıkları bölge, Osmanlı idaresinde Trablusşam vilâyetine bağlıdır. Merkezleri Trablusşam'a 8 saat mesafedeki Safita olup burası 250 haneye sahip eski bir kaledir. Bâb-ı Âlî'nin vasalı ve en büyük beyi olarak bölgeyi idare eden ve aynı zamanda en önemli şeyhleri olan kişi buradan Nusayrîleri idare etmektedir. 800 köyün bulunduğu Tripolis, Şam ve Hama az verimli bir toprak olmasına rağmen burada, tahıl, bahçe meyveleri, incir, grefurt ve üzüm yetiştirilmektedir. Bunlarına yanı sıra pamuk, ipek, kökboya ve ecza ürünleri yetiştirmektedirler. Bunlardan önemli oranda ticaret yapmaktadırlar (ADRES, 1830: 936).

Toplumsal anlamda Hindu Kast sistemine benzer bir yapıya sahip oldukları ve üst sınıfların alttakilere baskıda bulunduğu ifade edilen Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin Lübnan'ın dağlık bölgesiyle sınırlanmasının nedeni olarak, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti olarak gösterilmektedir. Katı Osmanlı hâkimiyetinin, bunların bu bölgeye çekilmelerine neden olduğu iddia edilmektedir. (ADRES, 1830: 936).

Kremer'e göre ise, Nusayrîlerin toplumsal hiyerarşileri basittir. Her cemaatin başında bir imam bulunmaktadır. İmam hatasız olarak kabul edilmekte ve emirlerine mutlak olarak itaat edilmektedir. İmamın altında ise, Nakib ve Necib bulunmaktadır. Bunların hepsi evlidir. Halk ise, asil ve aşağı tabaka olarak ikiye ayrılmaktadır (Kremer, 1872: 556).

Nusayrîlerin sosyal yapıları hakkında Niebuhr daha farklı bilgiler vermektedir. Buna göre başlarında, bir Emir'den daha az ve bir Şeyh'ten daha fazla yetkiye sahip olan M'kaddem unvanı taşıyan kişi bulunmaktadır. M'kaddem Lazkiye yakınlarında oturmaktadır. Diğer M'kademler ise Sümrin ve Safeta'da meskûnlar. Bunların hepsi Trablusşam'daki valiye vergi ödemektedirler. Bunların dışında Cindî isimli asiller de bulunmaktadır (Niebuhr, 1778: 439).

Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin coğrafi tasvirini Rousseau yapmaktadır. Buna göre, bazıları dağ yamaçlarında, bazıları vadilerde ve diğerleri ise kayalıklar arasındaki ormanlar veya kayalıklar üzerinde dağınk olarak bulunan bu bölge, az verimli bir araziye sahiptir. Buralardaki ekilebilir az bir arazide çavdar, arpa, mısır, susam ve her tür sebze ekimi yapılmaktadır. Vadileri ise meyve bahçeleriyle doludur. İncir, böğürtlen ve turuncgiller ağaçları birbirine karışmış olarak bulunmaktadır Bunların dışında pamuk, ipek, meşe palamudu, kökboya ve diğer

bazı ecza ürünleri ve kökler yetiştirilmektedir. Aynı şekilde az sayıda büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Hayvan eksikliğini ise Trablusşam'dan gelen Kürtler ve Araplar gidermektedirler. Buna rağmen Nusayriler çok fazla mandaya sahiptirler. Bunlardan oldukça iyi süt almakta ve derilerinden de istifade etmektedirler (Rousseau, 1812: 137-138).

Niebuhr, Nusayrilerin ekseriyetle tütün ve ipek ürettiklerini; Lazkiye'de ise önemli oranda ticaretle uğraştıklarını ifade etmektedir (Niebuhr, 1784: 541). Üretilen tütün Lazkiye'den dışarıya satılmaktadır (Niebuhr, 1778: 439).

Bölgedeki diğer halklarla olan ticari münasebetleri konusunda şunlar denmektedir: İhtiyaç duydukları her şeyi tabiatın kendi imkânlarıyla karşılamakta olan Nusayriler, eksik kаланları Türklerden ve Hristiyanlardan satın almaktadırlar. Türkler ve Hristiyanlar ise bunlardan ipek, pamuk, yağ ve kurutulmuş meyveleri satın alarak ihraç etmektedirler (Rousseau, 1812: 139).

Kremer, bunların yaşadıkları bölgeyi ve Osmanlı merkezine karşı konumlarını şu şekilde tasvir etmektedir: Dağların tepelerinde, uçurum kenarlarında ve yamaçlarda bulunan köylerde yaşamaktalar. Dağlarda yaşayıp dağlarda ölmektedirler. Zorlanmadıkları sürece buraları terk etmemektedirler. Merkeze olan vergilerini zaman zaman ödemektedirler. Şehirlerde yaşayanların yarısı ticaretle iştigal etmektedir. Yine Kremer'in ifadesine göre, Sünni Müslümanlar Nusayrilerden "nefret" etmekte ve "Fellah" olarak adlandırarak bunları "ayıplamaktadırlar". Nusayriler ise, Sünnilerle bir araya geldiklerinde gerçek inançlarını saklamakta ve Sünni imiş gibi davranmaktadırlar. Her ibadetin sonunda, "Türk hâkimiyetinin hemen son bulması" için dua etmektedirler (Kremer, 1872: 553-556).

Rousseau'nun belirttiğine göre, Nusayriler kendilerinden nefret eden İsmaili komşularından sayıca daha fazla, zengin ve kuvvetlidirler. Dinlerini yaşamada İsmaililere göre daha az engellendikleri için, önemli oranda ibadethane ve kutsal mekâna sahiptirler. Türkler kendi vatanlarında bunları rahatsız etmeye cesaret edemedikleri için, Nusayrilerin dinî mekânları sağlam kalmıştır. (Rousseau, 1812: 136)

Niebuhr ise, bizzat gördüğü Antakya'dan bahsederken çevre köylerde önemli oranda Nusayrî yaşadığını, bunların pek çoğunun tütün ekimiyle iştigal ettiklerini belirtmektedir. Tütün ve ipeğin bölgeden dışarıya satılan en önemli ürünler olduğuna da eklemektedir (Gloyer, 1837: 17).

Genel Değerlendirmeler ve Sonuç

Bu çalışmada, takriben 100 yıllık bir zaman dilimine tekabül eden 1778-1872 arasında Osmanlı Devleti'ni çeşitli tarihlerde ziyaret eden bazı Alman seyyahların hatıralarında ve aynı tarihlerde yayımlanan Alman ansiklopedilerinde Nusayrilerin nasıl tasvir edildikleri ele alınmıştır. İlgili seyyahlardan özellikle de farklı mesleklere ve sosyal sınıflara mensup olanları tercih edilmiştir. Bunların arasında bilim adamı, diplomat, tercüman ve din adamı seyyahlar ağırlıktadır. Osmanlı Nusayrilerinin tarihi ve dinî kökenlerinin nereye dayandığı, dini inanç-

larının nasıl olduğu ve nasıl bir iktisadî-sosyal hayata sahip oldukları gibi üç önemli soruya cevap aranmıştır.

Yukarıdaki sayfalarda da geçen bilgilerin bir özetini yapmak gerekirse; Osmanlı Nusayrîlerinin etnik anlamda Arap oldukları ilgili kaynaklarda genel bir kanaat olarak belirtilmektedirler. Nusayrîlik, dinî inanç olarak İslâm mezheplerinden Şia'nın bir alt kolu olarak kabul edilmektedir. Bazı seyyahların ve araştırmacıların, İslâm tarihi kaynaklarına atfen Nusayrîliği Karmatîliğe dayandırdıkları da görülmektedir. Bunun yanı sıra Sabîilik, Yahudilik ve Hristiyanlığın da bu mezhebin oluşmasında etkili olduğu da kaydedilmektedir. Coğrafya olarak ise Nusayrîliğin, bugünkü Irak'ta Kûfe bölgesinde ortaya çıkmasına rağmen daha sonraki yüzyıllarda bugünkü Suriye ve Lübnan'ın dağlık bölgeleri ile Türkiye'nin Adana ve Antakya mıntıklarına kadar yayıldığı belirtilmektedir.

Araştırılan bütün kaynaklarda, Hz. Ali merkezli bir Nusayrî inancı dile getirilmektedir. Hz. Ali ile birlikte Hz. Muhammed ve Selman-ı Farisî'nin dâhil edildiği üçleme Nusayrîlikte önemli bir yere sahiptir. Bunlar dışında İslâm tarihinden bazı tarihî şahsiyetler de yine inanç bağlamında zikredilmektedir. Nusayrî inanç sisteminin oluşmasında ise, başta İslâm olmak üzere, Hristiyanlık, Yahudilik ve kadim Sabîilik gibi dinlerin etkili olduğu, ortak bir kanaat olarak ifade edilmektedir. Kaynaklarda geçen diğer bir inançları ise, ruhların bir döngü içinde duruma göre insan, hayvan ve bitki şeklinde tekrar dünyaya döndükleri şeklindeki reenkarnasyon düşüncesidir.

Nusayrîlerin iktisadî ve sosyal hayatları konusunda da aynı şekilde oldukça önemli bilgiler verilmektedir. Buna göre, buldukları bölgede verimli toprakların az olmasından dolayı özellikle de ticaretle iştigal etmektedirler. Bunun dışında tütün, ipek ve bölgesel bazı meyveleri üretmektedirler. Sosyal olarak üç alt gruba ayrılmakta ve kabileler hâlinde yaşamaktadırlar. Komşuları Sünnî, İsmailî ve Dürzî mezheplerine mensup Müslümanlarla iç içe bir hayat sürmelerine rağmen bunları pek sevmedikleri; bunlarla temasa geçtiklerinde ise dinî inançlarını sakladıkları iddiası, ilgili kaynaklarda dile getirilmektedir. Osmanlı yönetimine, pek de olumlu bakmadıkları ve belli bir baskı altında yaşadıkları da hatıratlarda geçmektedir.

Altı çizilmesi gereken diğer önemli bir nokta ise, Nusayrîlerin Müslümanlar ve Türkleri sevmedikleri; buna karşın Hristiyanlara ve Hz. İsa'ya sempatiyle baktıkları iddiasıdır. Bunun genel bir tespitten öte, bölgeye yönelik yapılacak misyoner faaliyetlerini teşvik edebilmek için Nusayrîleri Alman veya Avrupa kamuoyuna daha sempatik gösterme amacını taşıdığını düşünüyoruz. Yayınlar hakkındaki ikinci tespitimiz, Osmanlı Nusayrîleri üzerine yapılan bu yayınların özellikle de 18. yüzyıldan itibaren belli bir ağırlık kazandıkları şeklindedir. Bu alanın nedeni, Napolyon Bonapart'ın başarısız 1798 Mısır Seferi ile birlikte Avrupa kamuoyunun ve diplomatik çevrelerin dikkatlerinin bu bölgeye çevrilmesi olabilir. Dolayısıyla burada ilgili seyahatlerin ve yayınların bölge için yapılan rekabetle bağlantılı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu tespiti, 1853-1856 Kırım Harbi sırasında ve sonrasında Karadeniz ile Kafkasya'ya yapılan seyahatlerdeki artışla mukayese etmek mümkündür.

Bu konu hakkında vurgulanması gereken son husus ise, bölgede görev yapan diplomatların veya tercümanların ilgili yayınlarında vermiş oldukları bilgilerdeki muhteva zenginliğidir. Bölgenin yerleşim birimlerinin orijinal isimleri, coğrafi özellikleri, nüfus yapısı, inançları, kültürleri ve bölgede meskûn olan diğer unsurlarla ilişkileri gibi birçok hususta Osmanlı kaynaklarının bize sağlayamadığı bilgileri derleyerek günümüze ulaştırmışlardır. Aynı bilgileri ve hatta daha önemlilerini, merkezlerine gönderdikleri raporlarında uzun uzadıya anlattıkları, kuvvetle muhtemeldir. Önemli Avrupa devletlerinin Osmanlı hakkında edindikleri bu tür bilgilerin, bölge siyasetlerinin belirlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Ansiklopediler

ADRES (Allgemeine Deutsche Real-Encyklopädie für gebildete Stände) (1830), "Nasairier", cilt 7, 7. Baskı, s. 936, Leipzig.

_____ (1830), cilt 7, 8. Baskı, s. 912, Leipzig.

ALRCKC (Allgemeines Lexicon der Religions- und christlichen Kirchengeschichte für alle Confessionen) (1835), "Nossairier", cilt 3, s. 503, Weimar.

HCRK (Handwörterbuch der christlichen Religions- und Kirchengeschichte) (1829), "Nassairier", cilt 3, s. 200, Halle.

NECLGS (Neus elegantestes Conversations-Lexicon für Gebildete aus allen Stände) (1836), "Nassairier", cilt 3, s. 329, Leipzig.

Makaleler

Bruns, P. J.: "Über die Nassairier und Drusen", Repertorium für Biblische und Morgenländische Litteratur (1785), Sayı 17, s. 25-35, Leipzig.

Catafago, Joseph: "Die drei Messen der Nossairier", Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft (1848), Sayı 2, s. 388-394, Leipzig.

Kremer, A. v.: "Die Heidengemeinden der Nosairyer im nördlichen Syrien und in Cilicien", Das Ausland (1872), Sayı 24, s. 553-558.

Niebuhr, "Über den Aufenthalt und die Religion der Johannisjünger und Nassairier", Deutsches Museum (1784), cilt 1, s. 539-543, Leipzig.

Rousseau, "Die İsmailiten und Nosairier", Silvestre de Sacy (Trc), Minerva (1812), cilt 4, s. 108-142, Leipzig.

_____, "Abhandlung über die İsmaeliten und Nassairier in Syrien", Archiv für alte und neue Kirchengeschichte (1815), cilt 2, sayı 10, s. 249-306, Leipzig.

_____, "Abhandlung über die İsmaeliten und Nassairier in Syrien", Göttingische ge-

lehrte Anzeigen (1815), sayı 162, s. 1602-1605, Leipzig.

Tychen, Olaf Gerhard: "Von der Sekte Sabäer und Nassairier in Syrien", Deutsches Museum (1784), cilt 2, s. 414-430, Leipzig.

Wolff, Phlipp: "Auszüge aus dem Katechismus der Nossairier", Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft (1849), sayı 3, s. 301-309, Leipzig.

Kitaplar

Die Religionen, Confessionen und Sekten der Erde (1825), 2. Baskı, Nürnberg.

Gloyer, T. M./Olshausen T.(1837), Niebuhr's Reisen durch Syrien und Palästina, nach Zypern, und durch Kleinasien und Turkey, Hamburg.

Hartmann, Anton Theodor (1818), Oluf Gerhard Tychen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch- asitischen Literatur, Bremen.

Niebuhr, Carsten (1778), Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern, cilt 2, Kopenhag

Paulus, Heinrich Eberhard Gottlob (1792), Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, cilt I, Jena. 936).